

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Politiek-bestuurlijke vervreemding in de voormalige Sovjet-Unie

Eeden, N. van den

Citation

Eeden, N. van den. (1994). Politiek-bestuurlijke vervreemding in de voormalige Sovjet-Unie. *Bestuurskundige Berichten*, 9(3), 16-17. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1887.1/item:3233819>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <http://hdl.handle.net/1887.1/item:3233819>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Politiek-bestuurlijke vervreemding in de voormalige Sovjet-Unie

Niels van den Eeden

Lang voordat de val van het communisme in de voormalige Sovjet-Unie plaats zou vinden zochten nog maar weinig journalisten hun weg naar dit bijna onmetelijk land. Zoniet Ryszard Kapucinski, een Poolse journalist die al vanaf 1958 zijn ervaringen met het Sovjet-imperium en haar volkeren en burgers aan het papier toevertrouwde. In zijn boek *"Imperium, ondergang van een wereldrijk"* dat hij vorig jaar publiceerde, geeft hij een indringend beeld van de Sovjet-Unie, door hem Imperium genoemd. Dit beeld is tot stand tijdens de vele reizen die hij gemaakt heeft en gedurende de talloze gesprekken die hij gevoerd heeft met de Sovjet-burgers die hij op zijn reizen tegenkwam. Hoewel Kapucinski geen rooskleurig beeld schets van de huidige sociale en culturele ontwikkelingen in de voormalige Sovjet-Unie, is het boek allerm minst een aaneenschakeling van ellende en misère. De auteur heeft de gave om zich zodanig in zijn gesprekspartners te verplaatsen, dat boven alles de emoties, de persoonlijke drama's en de hoop van de voormalige Sovjet-burger in het boek de boventoon blijven voeren.

Het boek bestaat uit drie delen. In het eerste deel wordt een verslag gegeven van Kapucinski's eerste ontmoetingen met het Imperium. Hij vertelt hier over de intocht van de sovjetlegers in zijn geboortestadje in Polesië, in het huidige Wit-Rusland, over zijn reis door het besneeuwde en verlaten Siberië, over zijn tocht naar Transkaukasië en de Centraalaziatische republieken. In dit deel schrijft hij over zijn ervaringen in de meest exotische gebieden van de voormalige USSR, rijk aan conflicten, maar gekenmerkt door een bijzondere sfeer, vol van emoties en sentimenten. In het tweede deel brengt Kapucinski verslag uit van enige langere reizen over het uitgestrekte grond-

gebied van het Imperium, die hij gemaakt heeft in de jaren van zijn verval en definitieve instorting (1989-1991). Hij reisde alleen, vermeed officiële instellingen en routes; zijn weg voerde hem van Brest aan de grens met Polen naar Magadan aan de zee van Ochotsk en van Vorkoeta voorbij de Poolcirkel naar Termez aan de grens met Afghanistan. Bij elkaar zo'n zestigduizend kilometer. Het laatste deel, door Kapucinski "doorwerking" genoemd, bevat een reeks van beschouwingen, waarnemingen en aantekeningen die zijn ontstaan in de marge van zijn reizen, gesprekken en de boeken die hij las.

Hoewel het boek volgens de inhoudsopgave uit drie delen bestaat valt het eigenlijk uiteen in tal van verhalen, gedachten en overpeinzingen. De lezer heeft het gevoel dat hij bij ieder nieuw avontuur, iedere nieuwe plaats die Kapucinski bezoekt en iedere nieuwe ontmoeting die daaruit volgt een nieuwe stap zet op een ladder die tot ver boven de wolken rijkt. Kapucinski bezit het vermogen zijn belevenissen tijdens iedere reis op een zodanige manier te beschrijven dat het boeiend blijft en een nieuwe dimensie aan het boek toevoegt zonder dat hij op de één of andere manier in herhaling valt. Bovendien heeft hij goed gevoel voor wat hem bij aankomst in een nieuwe stad te doen staat en met wie hij daar wil spreken. In Georgië gaat hij op zoek naar oude fresco's uit Georgische kerken, in Armenië raakt hij in contact met de kunstenaars als de schilder Benik Petrosian en de componist Emin Aristakesian, terwijl hij in het droge Asjchabad, de hoofdstad van Toerkeministan, de dood van de rivier de Oezboj onderzoekt.

De mooiste verhalen gaan echter over zijn reizen naar het koude noorden. In Vorkoeta, een stadje in de voorbij de poolcirkel gelegen republiek Komi, bezoekt Kapucinski een groepje mijn-

werkers, die uit onvrede met het weinige voedsel dat in de winkels ligt, in staking zijn gegaan. Hij logeert tijdens zijn verblijf in Vorkoeta bij Gennadi Nikolajevitsj, mijnwerker en net vijftig geworden. Over Nikolajevitsj, behorend tot de twintig procent van de mijnwerkers die de vijftig haalt, schrijft hij: "Hij heeft een grote opgeblazen borstkas. Wanneer hij spreekt, knarst en fluit het hees: stoflongziekte in een gevorderd stadium. Hij is hier komen werken toen hij zestien was. Bij hen thuis, in de kolchoz bij Koersk, heerste hongersnood. Iemand zei: als je wilt eten, ga dan naar Vorkoeta, daar schijn je te eten te krijgen. En inderdaad, hier kon hij brood kopen en soms zelfs een stukje vlees. Nu is het slechter, want het enige vlees dat er te krijgen is, is rendiervlees, zo hard als steen." (p.147) Met de vrouw van Nikolajevitsj brengt Kapucinski een bezoek aan één van de dertien steenkoolmijnen die de steenkoolbekken van Vorkoeta rijk is. Wat hij daar ziet beschrijft hij als volgt: "ijsbedekte muren, ijsbedekte installaties, flauwe lichtjes, onder je voeten een zwarte, natte brij. Vrouwen die wagentjes verdelen, domme krachten, balken, schragen verplaatsen." (p.148)"

Wanneer Kapucinski bij de vergadering over de voortgang van de staking aanwezig is, ziet hij hoe de mijnwerkers afgepoetst worden door hun directeur. Hij schrijft: "Ik zie hoe deze arme, verkleumde mensen, mensen die wekenlang geen daglicht zien, worden ingepalmd en bedrogen door die man die gisteren is teruggekomen uit Moskou. Ik zie het maar kan er niks tegen doen, ik kan niet opstaan en roepen: "mensen geloof hem niet! Alleen al daarom niet omdat ik hun niet dat sprankje warmte wil ontnemen dat schuilt in de gedachte dat Vargasjovskaja (de noordelijkst gelegen lijn red.) steenkool naar Engeland en Amerika zal exporteren".

Kapucinski laat hiermee duidelijk zien dat hij respect heeft en waardering opbrengt voor de beslissing van de mijnwerkers. Hij beseft maar al te goed dat hoop in dit geval doet leven.

In het laatste deel van zijn boek probeert de auteur enkele grote lijnen uit de eerste twee delen bij elkaar te brengen. Eén zo'n lijn betreft de vraag wat de aanleiding en achtergrond is geweest tot de val van het Imperium. In tegenstelling tot Francis Fukuyama, die in zijn boek "Het einde van de geschiedenis en de laatste mens" de stelling verdedigt dat de moed van een enkeling de beslissende factor is geweest voor de ondergang van het Sovjet-rijk¹, gaat Kapucinski er daarentegen vanuit dat de opkomst van de televisie de directe aanleiding voor de val van het Imperium is geweest. Kapucinski zegt: "de televisie heeft cruciaal bijgedragen tot de val van het Imperium. Alleen al doordat de televisie de leiders als gewone mensen liet zien, doordat iedereen ze van dichtbij kon zien, kon kijken hoe ze ruzie met elkaar maakten en zenuwachtig werden, hoe ze fouten maakten en zweetten, hoe ze wonnen, maar ook hoe ze verloren. Alleen al doordat het doek opging en het volk tot de hoogste exclusievelsalons werd toegelaten, voltrok zich het verlossende en bevrijdende proces van ontheiliging van het gezag." (p.299)

Een andere lijn die in het laatste deel bijeenkomt betreft de vraag waarom de Sovjet-burgers in de loop der jaren zo vervreemd zijn geraakt van het politiek-bestuurlijke toneel. Kapucinski geeft hiervoor een onorthodoxe verklaring. Hij schrijft: "In de middeleeuwen vielen het dagelijks leven en de politieke gebeurtenissen min of meer samen en hadden hetzelfde ritme: steden ontstonden gedurende eeuwen en dynastieën regeerden eeuwen. Vandaag is het anders: steden ontstaan nog altijd gedurende tientallen jaren, maar heersers volgen elkaar om de paar jaar of zelfs om de paar maanden op. Het politieke bestaan draait vele malen sneller dan het toneel van ons dagelijks bestaan. Stelsels veranderen, regerende partijen en hun leiders lossen elkaar af, maar de

mens leeft zoals hij altijd leefde." Hoewel deze visie op politiek-bestuurlijke vervreemding een nieuw licht kan werpen op de vraag waarom burgers zich van de politiek afwenden, lijkt deze zienswijze op het eerste gezicht wat makkelijk. Het roept tal van vragen, die Kapucinski onbeantwoord laat. Bijvoorbeeld naar de veronderstelde politieke rust in het middeleeuwse Rusland, naar de politieke instabiliteit van de afgelopen decennia en naar de relatie tussen politieke veranderingen en de universaliteit van het menselijk ritme.

De indruk ontstaat dat het laatste deel van Kapucinski's boek niet af is. Het roept een heleboel vragen op, die niet of nauwelijks naar bevrediging worden beantwoord. Hierdoor valt het boek als het ware als een pudding ineen. Schijnbaar was de auteur van het boek zich hiervan heel goed bewust. In het voorwoord heeft hij zich hiervoor al ingedekt door de lezer mee te delen dat "het geheel niet in een hogere, definitieve synthese eindigt, maar integendeel, desintegreert en uiteen valt." De reden hiervoor moet volgens hem gezocht worden in het uiteenvallen van zijn hoofdonderwerp, de sovjetgrootmacht, dat tijdens het schrijven van zijn boek uiteenviel. Er is echter iets anders dat waarschijnlijk een veel grotere rol heeft gespeeld: op zijn reizen heeft Kapucinski politieke en bestuurlijke functionarissen vermeden. Het lijkt me dat dit hem heeft opgebroken bij het schrijven van het laatste deel van zijn boek. Het gevolg hiervan is dat het laatste deel niet zo goed uit de verf komt in vergelijking met de eerste twee delen. Toch verdient Kapucinski lof. Ondanks enkele minpuntjes is hij erin geslaagd een boek te schrijven dat literair en qua verbeelding zodanig aanslaat dat de lezer het gevoel krijgt binnengelaten te worden in een wereld, die veel spannender en boeiender blijkt te zijn dan menig een vooraf voor mogelijk hield.

Ryszard Kapucinski, *Imperium; Ondergang van een wereldrijk*, Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam 1993; 312 pagina's, ISBN 90-295-25134; prijs 39,90

¹Fukuyama, F., *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*, Amsterdam (Contact), 1993, p.203;